

ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ และผลกระทบตอสังคมไทย
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว



นางสาวอัญชลี สุสายัณห์

ศูนย์วิทยทรัพยากร


วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๒๔

CHANGES OF THE PHRAI SYSTEM AND THEIR EFFECTS ON THAI SOCIETY
IN THE REIGN OF KING CHULALONGKORN



Miss Anchalee Susayanha

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย


A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts
Department of History

Graduate School
Chulalongkorn University

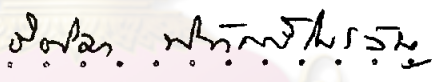
1981


หัวข้อวิทยานิพนธ์ ความเปลี่ยนแปลงของระบบไฟและผลกระทบต่อสังคมไทย
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
โดย นางสาวอัญชลี สุสายัณห์
ภาควิชา ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ
รองศาสตราจารย์ ปิยนาด มุนนาค

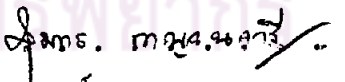
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

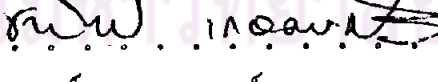
 คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุประคิษฐ์ มุนนาค)

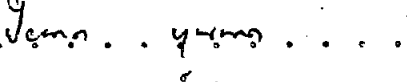
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

 . ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ชิตีมา พิทักษ์ไพรวรรณ)

 . กรรมการ
(ศาสตราจารย์ วิลาสวงศ์ พงสะบุตร)

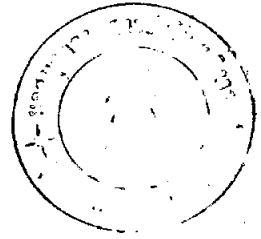
 . กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษกร กัญจนจारी)

 . กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ)

 . กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ปิยนาด มุนนาค)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทย
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ชื่อนิติกร นางสาวอัญชลี สุสายัณห์
อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์ ดร. ชานูวิทย์ เกษตรศิริ
รองศาสตราจารย์ ปิยนาด มุขนาค
ภาควิชา ประวัติศาสตร์
ปีการศึกษา ๒๕๒๓



บทคัดย่อ

กำลังคนมีความสำคัญสำหรับสังคมในอดีต เพราะปัญหาขาดแคลนกำลังคนเกิดขึ้น
ทั่วไป การควบคุมกำลังคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นในการสร้างเสถียรภาพของแต่ละอาณาจักร
อาณาจักรต่าง ๆ ของไทย นับแต่ลานนา สุโขทัย อโยธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ต่างก็มี
ระบบไพร่ เป็นเครื่องมือในการควบคุม และจัดสรรกำลังคนมาใช้ประโยชน์ ระบบ
ดังกล่าวมีพัฒนาการไปตามสภาวะแวดล้อม และขยายบทบาทจากการควบคุม และเกณฑ์
แรงงานคน มาเป็นระบบบริหารราชการที่ทำการปกครอง จัดเก็บผลประโยชน์ของ
อาณาจักร ตลอดจนกำหนดสถานะของคนในสังคม ระบบไพร่จึงกลายเป็นพื้นฐานของ
สังคมไทยมานานหลายร้อยปี

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่สมัยรัตนโกสินทร์
นับแต่ตั้งกรุงเทพฯ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๕
- ๒๔๕๓) และศึกษาผลของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่มีต่อสังคมไทย โดยเฉพาะ
การปรับปรุงประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษา
ในเรื่องนี้จะพิจารณาถึงตัวระบบไพร่ที่ผู้ปกครองพยายามวางกรอบไว้ บังคับที่ผลักดัน
ให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ลักษณะของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และผลกระทบต่อ

สังคมไทย นอกจากนี้ยังพิจารณาถึงบทบาท หรือวิธีการที่ผู้ปกครองแก้ปัญหาเรื่องระบบไฟร ตลอดจนปฏิกิริยาของไฟรที่มีต่อระบบ

ผลของการศึกษาพบว่า ระบบไฟรสมัยรัตนโกสินทร์ไม่สามารถแก้ปัญหาขาดแคลนกำลังคนให้ลุล่วงไปได้ ระบบดังกล่าวประสบปัญหาหลายประการ พระมหากษัตริย์ไม่มีพระราชอำนาจเด็ดขาดดังที่ปรากฏในกฎหมาย ทรงเป็นมุลนายระดับสูงสุดแต่เพียงทางทฤษฎี ในทางปฏิบัติแล้วอำนาจในการควบคุมกำลังคนตกอยู่กับมุลนายระดับรองลงมา คือ เจ้านาย ขุนนาง และข้าราชการ ผลประโยชน์จากไฟรจึงมักจะเป็นของมุลนายเหล่านี้มากกว่าจะเป็นของอาณาจักร นอกจากนี้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับระบบไฟรก็ถูกละเลย หรือละเมิด มีผลให้ระบบไฟรหละหลวม ไม่สามารถควบคุมกำลังคนได้จริงจัง การแก้ไขปัญหาโดยผ่อนคลายนกฏเกณฑ์เพื่อชักชวนให้คนยอมเชื่อฟัง และปฏิบัติตามกฎหมาย ซึ่งสร้างความสับสนมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาตึกขัดในการปฏิบัติราชการทุกด้าน และมีส่วนผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ด้วยการยกเลิกระบบไฟร และนำระบบอื่นตามแบบตะวันตกมาใช้เพื่อทำหน้าที่ต่าง ๆ แทนระบบไฟรต่อไป.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑

Thesis Title Changes of the Phrai System and Their Effects
 on Thai Society in the Reign of King
 Chulalongkorn

Name Miss Anchalee Susayanha

Thesis Advisor Dr. Charnvit Kasetsiri
 Associate Professor Piyant Bunnag

Department History

Academic Year 1980

ABSTRACT

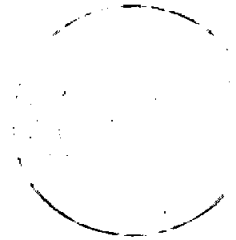
Manpower was considered of great importance to society since such a problem as lack of manpower was of general occurrence of the past. Thus the control on manpower was indispensable to the security of each kingdom. The Thai kingdoms, ranging from Lanna, Sukhothai, Ayudhya to Bangkok, all had "the Phrai System" as their implements of manpower management. The system in question, as the product of its environment, developed itself from managing and conscripting manpower to governing the kingdom, reaping benefits and also determining status of people in society. "The Phrai System" had therefore become the fundament of Thai society for hundreds of years.

This thesis aims at the study of changes in "the Phrai System" of Bangkok period, starting from the foundation of Bangkok in 1782 to the reign of King Chulalongkorn (1868-1910)

as well as their consequences on Thai society, especially the reformation in the reign of King Chulalongkorn. The system formed by rulers, the factors causing such changes, the way of changing, the rulers' policy to solve problems concerning this system and phrai's reaction against the system are all taken into consideration.

The study reveals the failure of "the Phrai System" to yield any solutions to the problem of lacking manpower. The system itself had numbers of shortcomings; the king did not obtain absolute power which was discordant to the law. The king, in theory, was considered the supreme patron of the kingdom but in practice princes or nobles took control of manpower. The service of phrai had tendency to render profits to these patrons rather than to the kingdom. Moreover the system became inefficient because of the violation of the rules and regulations, and to persuade people to obey and follow its rules and regulations by means of reducing some of them threw the system into confusion which was of hindrance to the government. The shortcomings of the system in question made King Chulalongkorn aware of the urgent need for modernization by replacing "the Phrai System" with other western systems.

กิติกรรมประกาศ



การค้นคว้าและเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีอาจสำเร็จได้ด้วยความเห็น้อยาก
ของผู้เขียนโดยลำพัง ความช่วยเหลือของบุคคลหลายฝ่ายมีส่วนสำคัญต่อการทำ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาก ผู้เขียนขอกราบระลึกในพระคุณของ อาจารย์ คร.ชาญวิทย์
เกษตรศิริ และ รองศาสตราจารย์ ปิยนาด บุณนาค ที่กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา
ตลอดจนตรวจแก้วิทยานิพนธ์ด้วยความละเอียดรอบคอบและอดทนมาแต่ต้น ทำให้ผู้เขียน
ได้รับคำแนะนำ และข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์จนมีอาจจะประมาณได้

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ชิตินา พิทักษ์ไพรวรรณ ที่กรุณา
ให้คำแนะนำและกำลังใจแก่ผู้เขียนตลอดมา และขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์
วิลาสวงศ์ พงศะบุตร กับ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษกร กาญจนจาวี สำหรับคำแนะนำ
และการตรวจแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ในขั้นสุดท้าย

ข้อมูลและข้อคิดเห็นของผู้ที่เคยศึกษาเรื่องระบบไฟร์มาก่อน มีส่วนผลักดันใน
ทางสร้างสรรค์ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนขอกราบระลึกในพระคุณของ สมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ศาสตราจารย์ ขจร สุขพานิช
ควอริช เวลส์ ชัย เรืองศิลป์ ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์ และ จิตร ภูมิศักดิ์ เพราะ
ผู้เขียนได้อาศัยผลงานของท่านเหล่านี้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์เรื่องระบบไฟร์
และขอกราบระลึกถึงพระคุณของ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ผู้บัญชาการกรมพระ-
สุรัสวดีสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะความรอบรู้และความ
เอาใจใส่ต่อหน้าที่ของท่านผู้นี้ทำให้ผู้เขียนได้ทราบถึงธรรมเนียมเกี่ยวกับระบบไฟร์
หลายประการ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงไม่อาจสำเร็จได้ถ้าขาดความรู้ และความคิดเห็น
ของท่านเหล่านี้

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติทุกท่านในความเอื้อเฟื้อ และ
ช่วยเหลือเป็นอนางที่ตลอดเวลาของการทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่

หอสมุดควชิรญาณ หอสมุดกลางกับสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
หอสมุดกลาง หอสมุดภาควิชาประวัติศาสตร์ และหอสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย สำหรับความสะดวกในการค้นคว้าข้อมูล

ความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และความช่วยเหลือที่ผู้เขียนได้รับจากเพื่อนทุกคน
มีมากเกินกว่าจะกล่าวได้ ในภาวะที่ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นปัญหาต่อการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เพื่อน ๆ ได้เข้ามาช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นมาแต่ต้น ไม่ว่าจะเป็นช่วงค้นคว้า เรียบเรียง
ข้อมูล เขียน ตลอดจนการพิมพ์เป็นเล่ม ผู้เขียนขอขอบคุณเพื่อนทุกคน เพราะความรัก
ความเข้าใจ กำลังใจ ความหวังใย และความช่วยเหลือของเพื่อนเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้
ผู้เขียนยืนหยัดสู้กับความขมขื่นของการทำวิทยานิพนธ์ได้ตลอดมา ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้ง
และจะขอจกจำบุญคุณครั้งนี้ไว้ตลอดไป

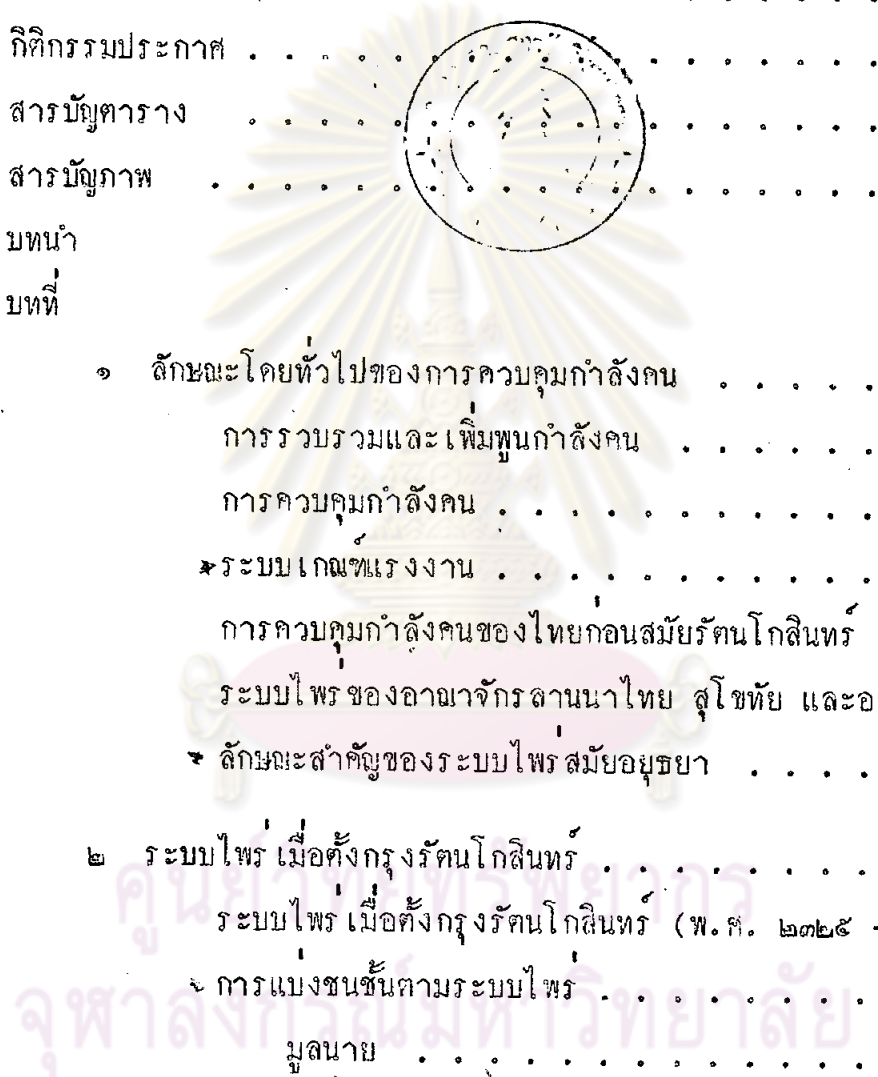
ผู้เขียนขอขอบคุณ อาจารย์ทวิวรรณ วรรณพฤกษ์ กับ คุณนันทนา เนตรนพรัตน์
ที่กรุณาช่วยเหลือในการเขียนบทคัดย่อภาษาอังกฤษ ขอขอบคุณ คุณวัชรินทร์ หะสิทธิ์ะเวท
ที่กรุณาพิมพ์วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยความตั้งใจและอดทน และขอขอบคุณ "ซุม" กับ
"ทองคำ" ที่มีส่วนสำคัญในการทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จเป็นรูปเล่มได้ทันเวลา

ความสนับสนุนทั้งคำกำลังใจและกำลังใจทรัพย์ ความเข้าใจในความเหนื่อยยาก
ตลอดจนความรัก ความหวังใยของพ่อแม่ผู้หวังจะได้เห็นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยิ่งกว่าใคร
เป็นพลังสำคัญทำให้ผู้เขียนมากับนั้นทำวิทยานิพนธ์จนเสร็จ จึงขอกราบระลึกถึงพระคุณของ
ท่านทั้งสองไว้ ณ ที่นี้.

อัญชลี สุสายัณห์

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	๖
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	๗
กิตติกรรมประกาศ	๗
สารบัญตาราง	๘
สารบัญภาพ	๗
บทนำ	๑
บทที่ ๑	
๑ ลักษณะโดยทั่วไปของการควบคุมกำลังคน	๖
การรวบรวมและเพิ่มพูนกำลังคน	๗
การควบคุมกำลังคน	๑๒
*ระบบ เกณฑ์แรงงาน	๑๘
การควบคุมกำลังคนของไทยก่อนสมัยรัตนโกสินทร์	๒๓
ระบบไฟร ของอาณาจักรล้านนาไทย สุโขทัย และอยุธยา	๒๘
* ลักษณะสำคัญของระบบไฟร สมัยอยุธยา	๓๖
๒ ระบบไฟร เมื่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์	๔๗
ระบบไฟร เมื่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๓๔๗)	๕๑
๓ การแบ่งชนชั้นตามระบบไฟร	๕๓
มูลนาย	๕๔
ไฟร	๖๔
ทาส	๗๖
การจัดระบบบริหารราชการตามระบบไฟร	๘๕



วิธี เภมพรำชการ	๑๐๓
* ความสัมพันธ์ระหว่างมูณนำกับไฟร	๑๑๔
ปัญหาของระบบไฟรในสมัยเริ่มตั้งกรุงรัตนโกสินทร์	๑๒๑
๓ ความเปลี่ยนแปลงของระบบไฟรสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๔๙ - ๒๔๑๑)	๑๓๑
- การขาดแคลนกำลังคน	๑๓๓
- ความต้องการแรงงาน	๑๕๐
เศรษฐกิจสมัยรัตนโกสินทร์	๑๖๐
ปัญหาในระบบไฟร	๑๗๑
ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อระบบไฟร	๑๘๒
ระบบไฟรสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๔๙ - ๒๔๑๑	๑๘๒
ผลจากความเปลี่ยนแปลงของระบบไฟรสมัยรัตนโกสินทร์	๒๑๗
๔ ระบบไฟรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๔๔)	๒๒๒
ปัญหาการเมืองภายใน	๒๒๓
ปัจจัยทางเศรษฐกิจ	๒๓๐
การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก	๒๓๕
ปัจจัยจากความเปลี่ยนแปลงของระบบไฟร	๒๓๕
ระบบไฟรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดการกรมพระสุรัสวดี	๒๔๔
การยอนคล้ายกฎเกณฑ์ของระบบไฟร	๒๕๒
บทบาทของกรมพระสุรัสวดีต่อความเปลี่ยนแปลงของระบบไฟร	๒๕๗

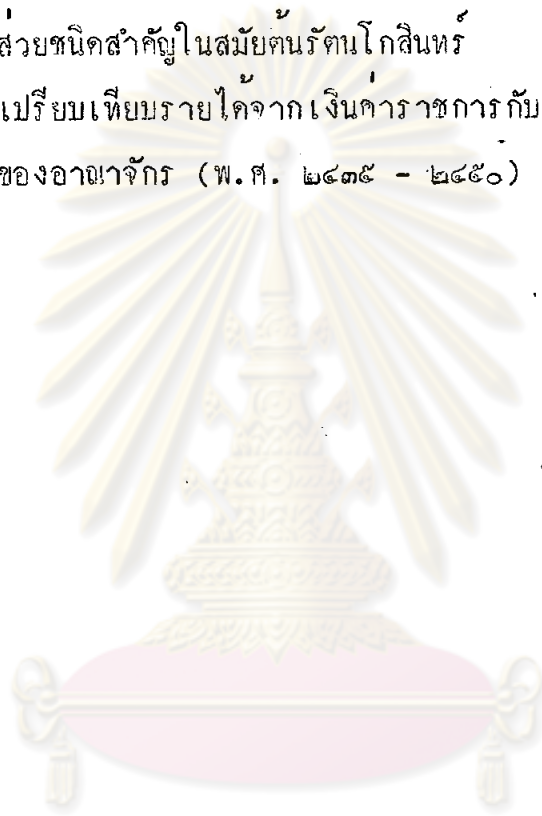
บทที่	หน้า
การจํักองทหารแบบตะวันตก	๒๖๔
การตั้งกรมยุทธนาธิการ	๒๗๒
ระบบไฟและการจํักองทหารหลัง พ.ศ. ๒๔๓๕	๒๗๖
ความเปลี่ยนแปลงของระบบไฟหลัง พ.ศ. ๒๔๓๕	๒๗๘
การจํักองทัพบกหลัง พ.ศ. ๒๔๓๕	๒๘๖
บทสรุป	๒๙๓
ผลจากความเปลี่ยนแปลงของระบบไฟที่มีต่อสังคมไทย	๒๙๕
ปฏิริยาต่อความเปลี่ยนแปลงของระบบไฟ	๓๐๔
บรรณานุกรม	๓๐๘
ภาคผนวก	๓๓๒
ประวัติผู้เขียน	๓๔๖

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ ๑	ส่วยชนิดสำคัญในสมัยรัตนโกสินทร์	๒๐๕
ตารางที่ ๒	เปรียบเทียบรายได้จากเงินตราชการกับรายได้ทั้งหมด ของอาณาจักร (พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๕๐)	๒๘๔



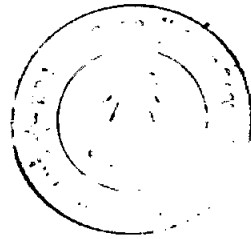
ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพประกอบ

ภาพที่ ๑ ผู้ชายชนเผ่าซาในหัวเมืองลาว



ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย



ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การปรับปรุงประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มักจะได้รับการพิจารณาว่าเกิดขึ้นจากความจำเป็นที่ต้องปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย เพื่อรักษาอิสรภาพเอาไว้ และมีให้ตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกอย่าง ประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ ดังนั้น การศึกษาเกี่ยวกับรัชสมัยดังกล่าวจึงค่อนข้างให้ความสนใจต่อบทบาทของมหาอำนาจตะวันตก เช่น อังกฤษกับฝรั่งเศส ด้วยเหตุที่มีความเห็นว่า "การรุกราน และเบียดเบียนจากตะวันตกมีอิทธิพลเหนือแนวความคิด และการปฏิบัติทางการ เมืองในสมัยรัชกาลที่ ๕ อย่างมากมาย"^๑ เป็นการให้ความสำคัญต่อบัจจัยภายนอก คือ การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกว่ามีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว แนวความคิดเช่นนี้ปรากฏแพร่หลายในตำราวิชาประวัติศาสตร์ที่เ้าสอนทั่วไป และขาดการพิจารณาถึง บัจจัยภายใน ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย

ด้วยเหตุผลดังกล่าว วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาบัจจัยภายใน โดยพิจารณาจากระบบไพร่ ซึ่งเป็นเครื่องมือในการควบคุม และจัดสรรกำลังคนของ

^๑ ดังที่ปรากฏในคำกรณีย์ มั่งคั่งมูลของเจ้านายและข้าราชการถวายความ เห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ กุ เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นีออน สนิทวงศ์, "แนวพระราชดำริทางการ เมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า- เจ้าอยู่หัว," ใน หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๔), หน้า ๒๖๐.

สังคมไทยมาช้านาน ระบบไพร่นั้นเป็นทั้งระบบบริหารราชการ และระบบทางสังคม ที่กำหนดสถานะ หน้าที่ ตลอดจนความรับผิดชอบของบุคคล ระบบดังกล่าวนับเป็น พื้นฐานทางการ เมือง เศรษฐกิจ และสังคมของไทยมาแต่อดีต ความเปลี่ยนแปลง ของระบบไพร่สมัยรัตนโกสินทร์ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมไทยโดยรวม และถือ เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีส่วนผลักดันให้เกิดการปรับปรุงประเทศขึ้นมา

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

ผู้เขียนได้วางวัตถุประสงค์ในการค้นคว้า และวิจัยไว้ดังนี้คือ

๑. เพื่อศึกษามหาบท และสถานะของไพร่ในสังคมไทย โดยพิจารณา ทั้งในค่านิยม หน้าที่ ความรับผิดชอบ ตลอดจนความเป็นอยู่ของไพร่
๒. เพื่อศึกษาค้นคว้าถึงความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่สมัยรัตนโกสินทร์ นับแต่เริ่มตั้งกรุง เทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ จนกระทั่งมีการปรับปรุงประเทศใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการศึกษาและวิเคราะห์ถึง ปัจจัยที่มีส่วนผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ตลอดจนผลของความเปลี่ยนแปลง ดังกล่าวที่มีต่อสังคมไทย
๓. เพื่อศึกษาวิธีการของรัฐบาลที่ใช้ปฏิบัติ เพื่อปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และแก้ไขระบบไพร่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมไทย

ขอบเขตของการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ สมัยรัตนโกสินทร์ เพื่อพิจารณาผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่มีต่อ สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วงเวลาของการ ศึกษาจึงอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึงราว พ.ศ. ๒๔๔๔ อันเป็นช่วงปลายของ ระบบไพร่ในสังคมไทย ต้นกำเนิดและพัฒนาการของระบบไพร่ในช่วงก่อนหน้านี้จึง อยู่นอกขอบเขตการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ แต่จะมีการพิจารณาถึงลักษณะ

โดยทั่วไปของการควบคุมกำลังคนไว้ด้วย และเนื่องจากระยะเวลาที่คงศึกษายาวนานกว่า ๑๒๕ ปี จึงมีการแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาวิเคราะห์เป็น ๓ ระยะเวลาด้วยกัน คือ

๑. ระบบไพร่สมัยแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ หมายถึงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๒๕ ถึงราว พ.ศ. ๒๓๘๙ ซึ่งเป็นปีที่มีการชำระกฎหมายตราสามดวง เป็นช่วงเวลาที่พยายามวางรูปแบบของระบบไพร่ในทางกฎหมายของกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อเป็นกฎเกณฑ์ให้ยึดถือปฏิบัติต่อไป แม้อกฎหมายตราสามดวงจะมีบางมาตราซึ่งเป็นปัญหา เช่น ปีศักราชกับปีนักษัตรไม่ตรงกัน หรือมีการเพิ่มเติมข้อความเพราะส่วนมากเป็นกฎหมายเก่าเข้ามาแต่สมัยอยุธยา อย่างไรก็ตามก็ตีกฎหมายดังกล่าวได้รับการชำระและนำมาใช้ในสมัยรัตนโกสินทร์ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงใช้กฎหมายตราสามดวงเป็นหลักฐานในการพิจารณาถึงระบบไพร่ซึ่งผู้ปกครองต้องการจะสถาปนาขึ้นเมื่อตั้งกรุงเทพฯ

๒. ระบบไพร่สมัยรัตนโกสินทร์ นับตั้งแต่หลัง พ.ศ. ๒๓๘๙ ถึง พ.ศ. ๒๔๑๑ เป็นระยะเวลาที่ยาวนานกว่า ๒๐ ปี และคาบเกี่ยวถึง ๔ รัชกาล สมัยดังกล่าวเป็นช่วงที่สังคมไทยประสบความเปลี่ยนแปลงหลายด้าน รวมทั้งการเริ่มคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งจะกลายเป็นปัญหาสำคัญในสมัยต่อมา ระบบไพร่ของสมัยนี้ต่างไปจากระบบไพร่สมัยแรกตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากผู้ปกครองจำเป็นต้องแก้ไขกฎเกณฑ์ตามความเหมาะสมของสถานการณ์ เพื่อรักษาระบบดังกล่าวให้คงอยู่ต่อไป

๓. ระบบไพร่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๔๔) ซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของระบบดังกล่าว และเป็นระยะที่เกิดความเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน อันเป็นผลมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ซึ่งนำไปสู่การยกเลิกระบบไพร่ด้วยการประกาศใช้พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารในปี ๒๔๔๔

วิธีการค้นคว้าและดำเนินการวิจัย

การค้นคว้าและวิจัยของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ใช้แนววิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เป็นหลัก และนำเสนอในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) โดยใช้ข้อมูลทั้งที่เป็นเอกสารชั้นต้น และเอกสารชั้นรอง ข้อมูลชั้นต้นส่วนใหญ่มาจากเอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และหอสมุดควชิรญาณ นอกจากนี้ยังมีเอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว เช่น กฎหมาย หมายรับสั่ง และพระราชหัตถเลขา รวมทั้งเอกสารชั้นรอง ได้แก่ หนังสือ วิทยานิพนธ์ บทความจากวารสาร และหนังสือพิมพ์ ซึ่งค้นคว้าได้จากห้องสมุดต่าง ๆ คือ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดสถาบันไทยคดีศึกษา หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความสำคัญหรือประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยนี้

๑. เพื่อเข้าใจถึงบทบาท และสถานะของไพร่ ซึ่งจะนำมาใช้พิจารณาประกอบการศึกษาวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย
๒. เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และเห็นภาพอย่างกว้าง ๆ ถึงความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่ อันจะส่งผลกระทบต่อสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๓. เพื่อเข้าใจถึงวิธีการที่รัฐบาลใช้ปฏิบัติในการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และแก้ไขระบบไพร่ ตลอดจนผลที่เกิดขึ้นจากวิธีการดังกล่าว

อักษรย่อที่ปรากฏในเชิงอรรถ

- | | |
|------|----------------------|
| หจช. | หอจดหมายเหตุแห่งชาติ |
| ร. ๔ | เอกสารรัชกาลที่ ๔ |
| ร. ๕ | เอกสารรัชกาลที่ ๕ |

- ก. เอกสารกระทรวงกลาโหม
- กต. เอกสาร เย็บเล่มกระทรวงการต่างประเทศ
- กษ. เอกสารกระทรวง เกษตรธิการ
- กษ. ใหม่ เอกสารกระทรวง เกษตรธิการ ซึ่งยังมีได้จัดหมวดหมู่
ในปี ๒๕๒๐ ปัจจุบันจัดหมวดหมู่เรียบร้อยแล้ว และใช้อักษรย่อว่า กส.
- กห. เอกสาร เย็บเล่ม ราชการกรมพระกระลาโหม
- ค. เอกสารกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
- น. เอกสารกระทรวงนครบาล
- บ. เอกสาร เบ็คเติ้ล็ค
- พศ. เอกสาร เย็บเล่ม สาระบาณสมุคพิเศษ
- ม. เอกสารกระทรวงมหาดไทย
- ย. เอกสารกระทรวงยุติธรรม
- สบ. เอกสารส่วนบุคคล

B.P.P. British Parliamentary Papers.

F.O. Foreign Office

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย